

նայ այս տեսակետին դիտուած ատեն: — Աւելի պարզելով, մեր պատմութեան ամենէն նեղ օրերուն, երբ վատարեան աշխարհի բոլոր ջրիտոռներայ Տէրութեանց վրայ ամենազօր ազդեցութիւն մ'ունենալու կարծիքն ունէր և կուտար այլոց հետ, մեր ժողովուրդէն ոմանք մտածումը ունեցան երկրորդական կէտերու շուրջ ղոհողութեան, յառաջ թափաքական բարիլաւումի, բայց շուտով պատմութեամբի եղած, նստանշեցին լճաւազնու ձողովմ, սակայն, երբեք չզարգեցողց իր հաւատոյ տարածման օրն չեղրը: Լէնկիթմութեան նախնիներէն վերջ, թուրք-պարսկական ոռոգութեանց տարածման շրջանին, երբ Հայաստան գոյութեան անաւոր ճգնաժամը կ'աղբէր, հոն հաստատուած Հատին առաքելութիւնները նորէն չաւարտեցին առիթը: Ժողովարանի պատկանութեան, նախնական նպատակ, սպազդութեան, հայերէն Աստուածաշունչի հրատարակութեան և զգրոցի ու ամենէն չտոյր ջուղայեցին Հայոց Եւրոպական Նահանգներուն մէջ առեւտրական դիւրութեան խայծեր ցուցնելով կենսիքի գոհաւորին պայմաններու մէջ տուայտող մերայնոց: Կարողանալով երկուստեք միշտ և շուտով յաշտողց յայտնի: ու իրերը չկրցան անցնել ազգին խղճմանը: Եւրոպական ամենաբարձր արհեստներուն մէջ հայ դատուն վերաբերուած այդ յարաբերութեանց ամբողջ էութեանը: Վաւերագրերու — թղթակցութեանը էշմիածին և Հ. Տ. Ժողովոյ, կամ այս վերջինին և Նախնական լատին միտինին միջև, արձանագրութեանը Հ. Տ. Ժողովոյ կային —, որոնցմով ծանրաբեռնուած է այս գրքին վերջին մասը: Գաւառութեան կաթ. հաստոյց ի Հայաստանէ կարծես տալով անոր, զայն միայն կը հաւատասեն: Գա՛մ բացառող միտում ինչպէս է Միլլէրիսի կաթնի կոտորի կէտին ձողովմ մէջ նամակին մէջ, և կամ միջուկեք սիրտի կարծերութեաններ և անկկալութիւններ, ու Հառովմն միշտ յարձանարարութեան նախնական իր առաքելութեան հետապնդելու և մասկելու Հայոց մօտ միութեան գործը: Գարագան շատ աւելի պարզ է Մովսէսի կաթնի կոտորութեան օրով: Թէ՛ Նիկոլի ամբարշտութեանց երեսն բռնադատուած եկեղեցիներ համար Գաղին և Լեւոյց արքունիքը ըրած դիմումներուն, և Թէ՛ իրեն և իրեններուն հետ ստեղծ տեսակցող պապական ներկայացուցիչներուն ուղղած խօսքերուն մէջ չկայ գոյն յոյժը մը զաւանական տեղատուութեան: Գայով Գրիգոր Կեսարացիէ առ Մովսէս, իրեն վարձապետէն աշակերտին գրուած խիտ աղբարարագրին, անիկա Պոլիս հասած չափազանցեալ լուրերու կամ լատիններէ տարածայնեւած զոյցներու հետեւները միայն կընայ լինել իր այսպէս միայն կընար ըլլալ: Հ. Ակինեան քաջ գիտէ Թէ Մովսէսով և իր գործակիցներով կազմակերպուած եկեղեցական, վանական, իրթական և քաղաքական ձեռնարքը ռուրջ բան չէր եթէ ոչ վերկենցաղումը դեռ երկու զար առաջ իր բարձրագոյն կարգացումին վրայ եղած Սուրենայ զարգացն, որ Արարիւնեան, Գլաթիանց, Ուրոտի և Տաթիկի վանքերուն մէջ հոգեւորական

բանակ հասցուցած էր Ունիթոռնաց յարձակումները վերջնական համար: Մեծ Անպատիւ և իր ջորը միջատաններուն կազմակերպելը չէր կրնար տարբեր ուղղութեան հետեւի: Հ. Ակինեան կողմէն այդ մասին յառաջ բերած պատմագրական ընդարձակումները՝ ի հակառակէ՛ն՝ զայն միայն կ'ապացուցեն: — Վերջին քանի մը զուգնեւրու մէջ կը խօսուի Մովսէսի և Փիլոսոփի վարարութեանց վրայ, առանց բառ մ'իյն ըսելու այն վերջինին երկերես նենգութեանց մասին, ընդհանրական անկարելիով անոր առաքելական և գրական ասպարէզներու մէջ արդիւնաւէտ(!) գործունէութեան: Հայ վաճառականութեան և (Հառովմի) Ս. Աթոռոյ, այսինքն Ջուլայեցի Հայերուն ընծայուել խոտացուած դիւրութեանց մօտին՝ ի դին հաւատոյ, Հառովմի մէջ զարանց մը բանալու փորձերու մասին, որոնք չըմտլիկ հուրի խաղեր միայն եղան մինչև վերջը: Հառովմի մէջ հայերէն տղարանի մը մասին, որ կար արդէն Հայոց մէջ լատինական գրուածքներ միայն տարածելու համար, իսկ երբ առաջարկներ եղան անկէ հայերէն Աստուածաշունչի մը հրատարակելու, զաւանական սակարկութիւնները նորէն խափանեցին զայն: — Վերջին գրուած և Մովսէսի կաթնի կոտորելու թուածեակները վերաբերուածը, ուր մտնաւորարար յառաջ իր երեսի Տաթիկայնի զգայուն մէկ ուրբեք իր առաջին Միլլէրիս Ունիթոռնաց մասունքով վրայ, գրուած՝ անշուշտ՝ երկտասարդ հասակին, արձակ և տաղաչափաւ կոտորուող նախնականքի մը կը յաշտողներ այլութեան հետ խաղաղութեան գաւառներու երկտասարդ տուններ, զարծեալ խառն վերջարանով մը: Գրուած և զողոր զգացումներու վեցեցիկ հիւսուածք մը, որ գրելու ընտանը շնորհք մը կը մատնանէ սփռալու: — Ունիթոռնացիութեան Հ. Աթոռոյցի մէջ հրատարակուած ատեն Հ. Ակինեան անոր վերջը գրած էր Մովսէսի նկատմամբ իր անխառն գմայլանքը յայտնող վեցեցիկ զրուստականք մը, հեղաբարդերը՝ վերնագրին տակ: Այդ էջերը հատորին մէջ փոխադրուած են Ա. Մասին վերջը (էջը 145-146): Այժմ, Ունիթոռնացի ի գովելու Մովսէսի գրած արտաբեր. ստղերը, գրուած իրերի փակում բոլոր գործին, աշխատէ տաղաւորի կընծային իրեն նուիրուած այս գիրքն ամբողջ:

ՅԵ՛՛՛՛՛

ՆԱԽԴՆԱԿԱՆ ԵՒ ՆՈՒՄԱՐ

✽ Արդարութիւնը միտ առաջինութեանց գիտելու հ: (Մարկոս Աւրելիոս)

✽ Սուր յաղթանակներ կը տանի, խնցուկանութիւնը ֆայրալական գերագահութիւններ կ'ապրանի, արդարութիւնը միայն կը պատահուի յաղթանակն աշխարհակալութիւնները (Սիլվան Լիւս)